

1-formy i twierdzenie Greena

Definicja (no, powiedzmy, że to definicja...)

Niech $\Omega \subset \mathbb{R}^n$ będzie zbiorem otwartym i
niech $f_1, \dots, f_n \in C^k(\Omega)$.

Wyrażenie

$$\omega = f_1 dx_1 + f_2 dx_2 + \dots + f_n dx_n$$

nazywać będziemy formą różniczkową rzędu 1
(w skrócie 1-formą) klasy C^k na Ω .
czyt: jednoforma

Co to w rzeczywistości za obiekt i czym są te
 $dx_1, \dots, dx_n$ — o tym niebawem, na razie
przyjmijmy się temu, do czego formy różniczkowe
wymyślono: chcemy je mieć całkować.

Dokładniej, 1-formy będziemy całkować po krzywych.

Def: Krzywą zorientowaną w $\mathbb{R}^n$ nazywać
będziemy różniczkową mnogość wymiaru 1 i klasy C^1 w $\mathbb{R}^n$,
wraz z wyborem ciągłego, nieznikającego pola
wektorów stycznych na M , tj. takiego przekształcenia
 $t: M \rightarrow \mathbb{R}^n$, że $\forall_{p \in M} t(p) \in T_p M$ i $t(p) \neq 0$.
ciągłego

Zdefiniujemy teraz całkę z 1-formy $\omega = f_1 dx_1 + \dots + f_n dx_n$ po krzywej zorientowanej (M, t) .

Na początku niech M_1 będzie kawałkiem krzywej M opisanym parametryzacją $\gamma: (a, b) \rightarrow \mathbb{R}^n$, zgodną z orientacją rozmaitości M ;

$$\gamma((a, b)) = M_1$$

} ew. $M_1 = \gamma([a_1, b_1])$
 $\gamma([a_2, b_2])$
 itp.

$$\int_{M_1} \omega \stackrel{\text{def}}{=} \sum_{i=1}^n \int_a^b f_i(\gamma(t)) \underbrace{\dot{\gamma}_i(t)}_{= "dx_i",} dt$$

bo $x_i = \gamma_i(t)$

Całkę po całej krzywej M dostajemy dzieląc ~~na~~ M na wzajemnie kawałki $M_1, M_2, \dots$, z których każdy jest opisany pojedynczą parametryzacją, i sumując całki po nich.

W rzeczywistości jeżeli M jest spójne, to

- albo jest Tuliem

- albo jest krzywą

zamkniętą — i wystarczy z dokładnością do 1 punktu też można ją opisać

i wystarczy jedna parametryzacja

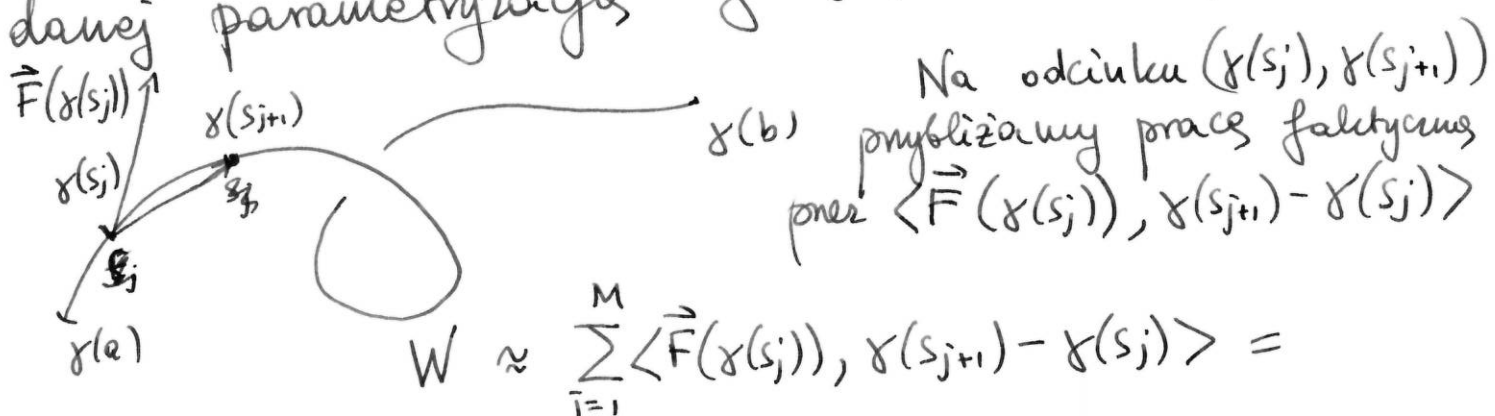
jedną parametryzację. Ten pojedynczy punkt nie ma wpływu na wartość całki (proszę pomyśleć, jak to ściśle uzasadnić; korzystając z $\boxtimes$).

Tak więc aby móc wyznaczyć $\int_{\gamma}$ wystarczy podzielić M na składowe spójne M_i , dla każdej z nich obliczyć $\int_{M_i}$ korzystając z $\boxtimes$ i dodając.

Interpretacja fizyczna całki z 1-formy.

Załóżmy, że pewne ciało przesuwamy się, pod wpływem siły $\vec{F}$, o wektor $\vec{s}$.
 O ile siła jest stała, a ruch - prostoliniowy, to praca, jaką wykonała siła, równa jest $\langle \vec{F}, \vec{s} \rangle = \vec{s} \cdot \vec{F}$. (składowa $\vec{F}$ równoległa do $\vec{s}$).

A co, jeżeli siła nie jest stała, a poruszamy się po pewnej krzywej M , danej parametryzacją $\gamma: (a, b) \rightarrow \mathbb{R}^n$?

$$= \sum_{j=1}^M \langle \vec{F}(\gamma(s_j)), \frac{\gamma(s_{j+1}) - \gamma(s_j)}{s_{j+1} - s_j} \rangle \cdot (s_{j+1} - s_j)$$

↓ przy rozdrobnianiu podziału
 $a = s_0 < s_1 < \dots < s_{M+1} = b$

$$\int_a^b \langle \vec{F}(\gamma(s)), \dot{\gamma}(s) \rangle ds$$

Stąd $W = \int_a^b \langle F(\gamma(s)), \dot{\gamma}(s) \rangle ds =$

$$= \sum_{i=1}^n \int_a^b f_i(\gamma(s)) \dot{\gamma}_i(s) ds = \int_M \omega$$

$$F = (f_1, f_2, \dots, f_n)$$

gdzie $\omega = f_1 dx_1 + \dots + f_n dx_n$.

Stąd $\int_M \omega$ to praca, jaką wykonuje siła

$\vec{F} = (f_1, \dots, f_n)$ przy "przechnięciu" punktu materialnego wzdłuż M .

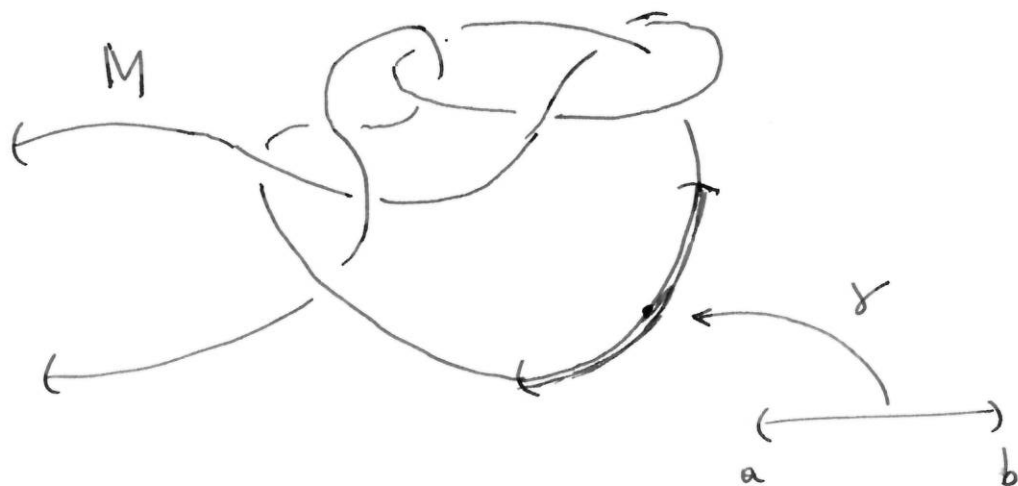
Ulośmódniemy teraz ważne twierdzenie, zwane czasem pierwowzorem Greena (choć, w zależności od krzyżki, narważ toż obdama się kilka różnych, blisko ze sobą związanych wzorów).

Przykład: Niech $M = \gamma((a, b))$, gdzie

$\gamma: (a, b) \rightarrow \mathbb{R}^n$ jest parametryzacją.

Wtedy $\int \pm \langle \dot{\gamma}(s), t(\gamma(s)) \rangle ds$ zadaje orientację na rozmaitości M .

Niech $(M, \pm)$ będzie krzywą zorientowaną, i niech $\gamma: (a, b) \rightarrow \mathbb{R}^n$ będzie lokalną parametryzacją M , tj. $\forall_{s \in (a, b)} \gamma(s) \in M, \dot{\gamma}(s) \neq 0$.

Albo dla ~~każdego~~ $s \in (a, b)$ $\dot{\gamma}(s)$ i $t(\gamma(s))$ mają ten sam zwrot (tj. $\langle \dot{\gamma}(s), t(\gamma(s)) \rangle > 0$), albo mają zwrot przeciwny ($\langle \dot{\gamma}(s), t(\gamma(s)) \rangle < 0$); ten iloczyn skalarny nie może być zero (oba wektory mają ten sam kierunek i zaden się nie zeruje).

Jeżeli dla każdego $s \in (a, b)$ $\dot{\gamma}(s)$ i $t(\gamma(s))$ mają ten sam zwrot, to mówimy, że parametryzacja γ jest zgodna z orientacją krzywej M .

George Green (1793-1841) urodził się i zmarł w Sneinton koło Nottingham. Był synem piekara. W wieku 8 lat rozpoczął naukę w najlepszej szkole w Nottingham; naukę skończył ~~wieści~~ ~~z~~ po roku; ~~rents~~ ~~zycia~~ ~~praca~~ w młynie swojego ojca.

Nie jest jasne, kto go uczył matematyki - być może John Toplis, który studiował matematykę w Cambridge, po czym uczył w szkole powszechnej w Nottingham; mieszkali blisko siebie.

Green uczył się młc w zasadzie sam, cytując Transactions of the Royal Society of London, mając na głowie młyn, starych rolników i siedzących dzieci. W 1828 roku opublikował własnym sumptem "An Essay on the Application of Mathematical Analysis to the Theories of Electricity and Magnetism" - dzieło fundamentalne dla teorii elektromagnetyzmu; po raz pierwszy pojawia się w nim m.in. pojęcie potencjału. W przyszłości zetknął się też Państwo z tw.

Funkcja Greena - fundamentalnym narzędziem w równaniach różniczkowych cząstkowych.

W wieku 40 lat ~~rozpoczął~~ ~~sta~~ Zachęcony pozytywnym odbiorem tej pracy i kilku następujących w wieku

40 lat porucił młyn i rozpoczął studia matematyczne w Cambridge, które ukończył w 1837 roku; przez kolejne ~~roku~~ ~~was~~ ~~porozstat~~ w 2 lata pracował na Uniwersytecie w Cambridge (Caius College), ale w 1840 r.

Zbiór otwarty i spójny $\Omega \subset \mathbb{R}^n$ nazywamy
obszarem w $\mathbb{R}^n$.

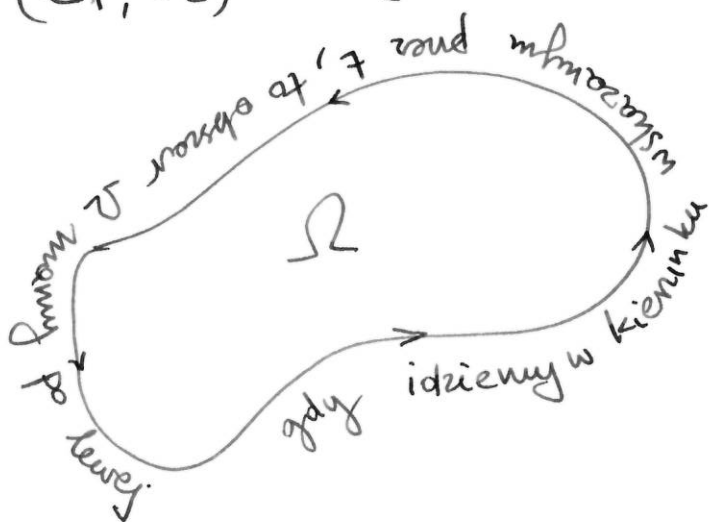
Mówimy, że obszar Ω ma brzeg klasy C^k ,
 jeżeli $\partial\Omega$ jest rozmaitsią klasy C^k .

Niech teraz $\Omega \subset \mathbb{R}^2$ będzie obszarem z brzegiem
 klasy C^1 . Mówimy, że brzeg ten ma naturalną

orientację, jeżeli $\forall p \in \partial\Omega$ para $(t(p), n(p))$,
 gdzie $t(p)$ jest wektorem stycznym do $\partial\Omega$ w p ,
 wyznaczającym orientację $\partial\Omega$

$n(p)$ to wektor prostopadły do $t(p)$,
 skierowany do wnętrza Ω ,

wyznacza tę samą orientację $\mathbb{R}^2$ co baza
 (e_1, e_2) (a więc np $\det(t(p), n(p)) > 0$).

← naturalna
 orientacja
 brzegu.

Dzisiejszy wykład zaczniemy od udowodnienia dwóch bardzo przydatnych lematów, przydatnych się w wielu dziedzinach analizy, a będących wnioskiem z udowodnionych już własności jedynki aproksymatywnej.

Lemat 1 (o istnieniu funkcji wycinającej)

Niech $K \subset \mathbb{R}^n$ będzie zbiorem zwartym, $\Omega \subset \mathbb{R}^n$ otwartym i założymy, że $K \subset \Omega$. Wówczas istnieje funkcja $\eta \in C^\infty(\mathbb{R}^n)$ taka, że $\eta \equiv 1$ na K (a nawet na pewnym otoczeniu K) i $\eta \equiv 0$ poza Ω , $0 \leq \eta \leq 1$. (η nazywamy funkcją wycinającą)

Dowód: Ustalmy $\varepsilon > 0$ takie, że $\varepsilon < \frac{1}{5} \text{dist}(K, \mathbb{R}^n \setminus \Omega)$ i przyjmijmy $K_{2\varepsilon} = \{x+y : x \in K, y \in B(0, 2\varepsilon)\} = K + B(0, 2\varepsilon)$
 $= \{z \in \mathbb{R}^n : \text{dist}(z, K) < 2\varepsilon\}$

To, jak łatwo sprawdzić, jest zbiór otwarty zawarty w Ω i zawierający K .

Niech teraz $(\varphi_\varepsilon)_\varepsilon$ będzie jedynką aproksymatywną.

Wykażemy, że $\eta = \chi_{K_{2\varepsilon}} * \varphi_\varepsilon$ jest sukkawą funkcją wycinającą.

Gładkość η wynika wprost z własnością splotu i gładkością φ_ε .

To, że $0 \leq \eta \leq 1$, też wynika z definicji:

$$(*) \quad \eta(x) = \int_{\mathbb{R}^n} \chi_{K_{2\varepsilon}}(y) \varphi_\varepsilon(x-y) d\lambda_n(y) \geq 0$$

(bo to całka z funkcji nieujemnej)

$$\begin{aligned} i \quad \eta(x) &= \int_{\mathbb{R}^n} \chi_{K_{2\varepsilon}}(y) \varphi_\varepsilon(x-y) d\lambda_n(y) \leq \\ &\leq \int_{\mathbb{R}^n} \varphi_\varepsilon(x-y) d\lambda_n(y) = 1. \end{aligned}$$

Niech teraz $x \in K_\varepsilon = K + B(0, \varepsilon) \supset K$.

Jeżeli $\varphi_\varepsilon(x-y) \neq 0$, to $\|x-y\| < \varepsilon$ (bo $\text{supp } \varphi_\varepsilon \subset B(0, \varepsilon)$)

$$\Downarrow \\ y \in K_\varepsilon + B(0, \varepsilon) = K_{2\varepsilon}$$

Stąd $\int_{\mathbb{R}^n} \chi_{K_{2\varepsilon}}(y) \varphi_\varepsilon(x-y) d\lambda_n(y) =$

$$= \int_{\{\varphi_\varepsilon(x-y) \neq 0\}} \chi_{K_{2\varepsilon}}(y) \varphi_\varepsilon(x-y) d\lambda_n(y) = \int_{\{\varphi_\varepsilon(x-y) \neq 0\}} \varphi_\varepsilon(x-y) d\lambda_n(y) =$$

$$= \int_{\mathbb{R}^n} \varphi_\varepsilon(x-y) d\lambda_n(y) = 1$$

Jeżeli natomiast $x \notin U$, to $\text{dist}(x, K_{2\varepsilon}) > 3\varepsilon$.

Jeżeli więc $\|x-y\| < \varepsilon$, to $\text{dist}(y, K_{2\varepsilon}) > 2\varepsilon > 0$, więc $\chi_{K_{2\varepsilon}}(y) = 0$, a jeżeli $\|x-y\| \geq \varepsilon$, to drugi czynnik

funkcji podcałkowej w definicji η (patrz *), czyli $\varphi_\varepsilon(x-y)$, jest równy zero.

Stąd $\eta(x) = 0$. (zauważmy, że w nieczyistości

$\eta \equiv 0$ poza $K_{3\varepsilon} = K + B(0, 3\varepsilon)$); $\square$

~~i dodatkowo niemy, $K_{3\varepsilon} \cap K = \emptyset$~~

Lemat 2 (Gładki rozkład jednostki).

Niech $U_1, \dots, U_N$ będzie pokryciem zbioru zwarteo $K \subset \mathbb{R}^n$ (tj $U_1, \dots, U_N \subset \mathbb{R}^n$ są otwarte i $K \subset \bigcup_{i=1}^N U_i$).

Istnieją wówczas funkcje $\zeta_i \in C_0^\infty(U_i)$, $i=1, \dots, N$,

takie, że $\zeta_i \geq 0$ oraz $\zeta_1 + \dots + \zeta_N \equiv 1$

na pewnym zbiorze otwartym $W \subset \mathbb{R}^n$ takim,

że $K \subset W \subset \bigcup_{i=1}^N U_i$

(rozkładamy funkcje stałe równe 1 na K na sumę funkcji gładkich, których nośniki zawarte są w zadanych zbiorach U_i)

Dowód:

Niech $\lambda > 0$ będzie liczbą Lebesgue'a pokrycia $\{U_i\}$, tj taka liczba, że $\forall x \in K \exists_{i \in \{1, \dots, N\}} B(x, \lambda) \subset U_i$.
Ustalmy $0 < \varepsilon < \lambda/3$.

Niech teraz $K_i = \{x \in K : \text{dist}(x, \mathbb{R}^n \setminus U_i) \geq \varepsilon\}$

Zbiory K_i są zwarte (jako domknięte podzbiory zwartego K). Co więcej, $K \subset \bigcup_{i=1}^N K_i$,

bo jeżeli $x \in K$, to $\exists_i B(x, 3\varepsilon) \subset B(x, \lambda) \subset U_i$, więc $\text{dist}(x, \mathbb{R}^n \setminus U_i) \geq 3\varepsilon \Rightarrow x \in K_i$.

Oczywiście też $K_i \subset U_i$, a nawet

$V_i = K_i + B(0, \varepsilon) \subset U_i$, bo jeżeli $z \in V_i$, to

$\exists_{\substack{x \in K_i \\ y \in B(0, \varepsilon)}} z = x + y$, więc $\text{dist}(z, \mathbb{R}^n \setminus U_i) \geq \underbrace{\text{dist}(x, \mathbb{R}^n \setminus U_i)}_{\geq 3\varepsilon} - \underbrace{\|y\|}_{< \varepsilon} > 0 \Rightarrow z \in U_i$.

Stąd w szczególności $V_i \subset U_i$ i $\overline{V_i}$ są zwarte.

Podobnie $K_1 \cup K_2 \cup \dots \cup K_N = K \subset V_1 \cup \dots \cup V_N = V$
zwarte otwarty.

~~Stąd~~ Z lematu o funkcjach nycinających

istnieją: $\eta \in C_0^\infty(V)$, $0 \leq \eta \leq 1$, $\eta \equiv 1$ na $\mathbb{K}$
 pewnym W otwartym
  $K \subset W \subset V$

oraz $\varphi_i \in C_0^\infty(U_i)$, $0 \leq \varphi_i \leq 1$,

$\varphi_i \equiv 1$ na G_i otwartym, $\mathbb{K}_i \overline{V_i} \subset G_i \subset U_i$

No i biernomy

$$\zeta_i(x) = \begin{cases} \frac{\varphi_i(x)}{\sum_{j=1}^N \varphi_j(x)} \cdot \eta(x) & x \in V \\ 0 & x \notin V \end{cases}$$

Zauważmy, że $\sum_{j=1}^N \varphi_j > 0$ dla $x \in V$, więc
w powyższej definicji nie dzielimy przez zero;
 ζ_i jest też gładka, bo η jest równa zero
w pobliżu brzegu V (ma nośnik zwartej, zwartej
w V); $\zeta_i \geq 0$ i $\sum_{i=1}^N \zeta_i = \eta \equiv 1$ na $W \supset K$.

□.

Twierdzenie (Greena)

Niech $\Omega \subset \mathbb{R}^2$ będzie obszarem ograniczonym z brzegiem klasy C^1 , zorientowanym naturalnie.

Niech $U \supset \bar{\Omega}$ będzie otwartym podzbiorem $\mathbb{R}^2$ i niech $f, g \in C^1(U)$.

Wówczas

$$\int_{\partial\Omega} g dy = \int_{\Omega} \frac{\partial g}{\partial x} d\lambda_2$$

$$- \int_{\partial\Omega} f dx = \int_{\Omega} \frac{\partial f}{\partial y} d\lambda_2$$

(co często zapisuje się jako $\int_{\partial\Omega} (f dx + g dy) = \int_{\Omega} \left(\frac{\partial g}{\partial x} - \frac{\partial f}{\partial y} \right) d\lambda_2$)

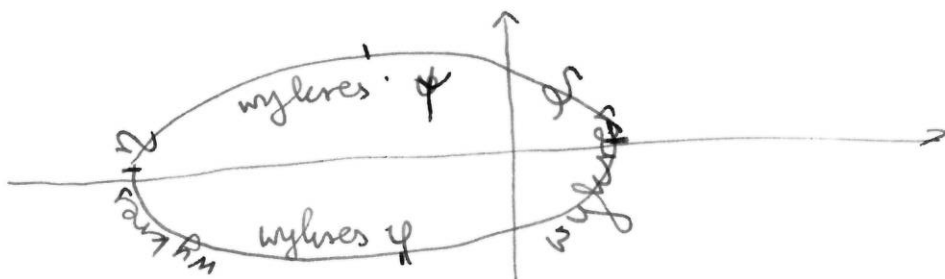
Dowód

Zaczniemy od szczególnej sytuacji: gdy obszar jest z każdej strony ograniczony wykresem

funkcji: istnieją funkcje $\varphi, \psi: (a, b) \rightarrow \mathbb{R}$
oraz $\eta, \zeta: (c, d) \rightarrow \mathbb{R}$

takie, że

$$\begin{aligned} \Omega &= \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 : x \in (a, b), \varphi(x) < y < \psi(x)\} \\ &= \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 : y \in (c, d), \eta(y) < x < \zeta(y)\}. \end{aligned}$$

Mamy wtedy

$$\int_{\Omega} \frac{\partial g}{\partial x} d\lambda_2 \stackrel{\text{Fubini}}{=} \int_c^d \left(\int_{\eta(y)}^{\xi(y)} \frac{\partial g}{\partial x}(x,y) dx \right) dy =$$

$$= \int_c^d (g(\xi(y), y) - g(\eta(y), y)) dy \quad \triangle$$

Zauważmy, że $\partial\Omega$ możemy rozłożyć na wylines ξ i wylines η .

Ten pierwszy jest sparametryzowany przez $\gamma_+ : (c, d) \rightarrow \mathbb{R}^2$, $\gamma_+(y) = (\xi(y), y)$

i, jak łatwo sprawdzić, jest to parametryzacja zgodna z naturalną parametryzacją $\partial\Omega$.

$$\text{Stąd} \quad \int_c^d g(\xi(y), y) dy = \int g dy \quad \odot$$

$$\stackrel{\text{wylines } \xi \parallel}{=} \int_c^d g(\gamma(y)) \underbrace{\gamma_2'(y)}_{=1} dy$$

Analogicznie druga część $\partial\Omega$, czyli wylines η , jest sparametryzowana przez $\gamma_- : (c, d) \rightarrow \mathbb{R}^2$, $\gamma_-(y) = (\eta(y), y)$, ale tym razem δ wyznacza orientację przeciwną do naturalnej orientacji $\partial\mathbb{R}$, stąd

$$\int_c^d g(\eta(y), y) dy = - \int g dy \quad \otimes$$

wylines η .

Odejmując $\otimes$ od $\odot$ otrzymujemy

$$\int_{\partial\Omega} g dy = \int_{\text{wykres } \zeta} g dy + \int_{\text{wykres } \eta} g dy = \int_c (g(\zeta(y), y) - g(\eta(y), y)) dy$$

co w połączeniu z Δ daje pierwszą część tezy.

Drugą otrzymujemy rozważając f w miejsce g i dzieląc $\partial\Omega$ na wykresy φ i ψ :

$$\begin{aligned} \int_{\partial\Omega} \frac{\partial f}{\partial y} d\lambda_2 &= \int_a^b \left(\int_{\varphi(x)}^{\psi(x)} \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) dy \right) dx = \\ &= \int_a^b f(x, \psi(x)) dx - \int_a^b f(x, \varphi(x)) dx = \end{aligned}$$

teraz wykres φ jest sparametryzowany $(x \mapsto (x, \varphi(x)))$ w sposób naturalny,

a wykres ψ - przeciwnie. Dlatego przez $(x \mapsto x, \psi(x))$

$$\rightarrow = - \int_{\text{wykres } \psi} f dx - \int_{\text{wykres } \varphi} f dx = - \int_{\partial\Omega} f dx.$$

Przypadek ogólny wymaga więcej rozważań
jedności.

Pokrywamy $\overline{\Omega}$ prostokątami: dla każdego $p \in \overline{\Omega}$
wybieramy prostokąt Q_p środku w p i bokach
równoległych do osi współrzędnych taki, by

• jeżeli $p \in \Omega$, to $Q_p \subset \Omega$

• jeżeli $p \in \partial\Omega$, to $Q_p = (a, b) \times (c, d) \subset U$ jest

taki, by $Q_p \cap \partial\Omega$ było wykresem funkcji

zmienniej x lub zmienniej y : istnieje $\varphi: (a, b) \rightarrow (c, d)$

taka, że $Q_p \cap \partial\Omega = \{(x, \varphi(x)) : x \in (a, b)\}$

lub $\varphi: (c, d) \rightarrow (a, b) : Q_p \cap \partial\Omega = \{(\varphi(y), y) : y \in (c, d)\}$

Zbiór $\overline{\Omega}$ jest zwarty, więc z pokrycia $\{Q_p\}_{p \in \overline{\Omega}}$
możemy wybrać pokrycie skończone $Q_1, \dots, Q_N$

Możemy założyć, że $Q_1, \dots, Q_k$ mają niepustą część
wspólną z $\partial\Omega$, zaś $Q_{k+1}, \dots, Q_N$ są w całości
zawarte w Ω .

Niech teraz $\{\psi_\ell\}_{\ell=1}^N$ będzie rozkładem jedności
wpisanym w pokrycie $\{Q_1, \dots, Q_N\}$, tzn dla $\ell=1, \dots, N$
 $\psi_\ell \in C_0^\infty(Q_\ell)$, ψ_ℓ są nieujemne i $\sum_{\ell=1}^N \psi_\ell \equiv 1$ na
pełnym otoczeniu $\overline{\Omega}$.

Mamy wówczas

$$\int_{\Omega} \frac{\partial f}{\partial y} d\lambda_2 = \int_{\Omega} \left(\sum_{l=1}^N \psi_l \right) \frac{\partial f}{\partial y} d\lambda_2 = \sum_{l=1}^N \int_{\Omega} \psi_l \frac{\partial f}{\partial y} d\lambda_2$$

$$= \sum_{l=1}^N \int_{\Omega \cap Q_l} \psi_l \frac{\partial f}{\partial y} d\lambda_2 = \sum_{l=1}^N \int_{\Omega \cap Q_l} \left(\frac{\partial (f \cdot \psi_l)}{\partial y} - f \frac{\partial \psi_l}{\partial y} \right) d\lambda_2 =$$

$$= \sum_{l=1}^N \int_{\Omega \cap Q_l} \frac{\partial F_l}{\partial y} d\lambda_2 - \underbrace{\sum_{l=1}^N \int_{\Omega \cap Q_l} f \frac{\partial \psi_l}{\partial y} d\lambda_2}_{=0} =$$

$F_l = f \cdot \psi_l$

$$= \int_{\Omega} f \frac{\partial}{\partial y} \left(\underbrace{\sum_{l=1}^N \psi_l}_{=1} \right) d\lambda_2 = 0$$

$$= \sum_{l=1}^N \int_{\Omega \cap Q_l} \frac{\partial F_l}{\partial y} d\lambda_2 = 0$$

Teraz przyjrzmy się $\int_{\Omega \cap Q_l} \frac{\partial F_l}{\partial y} d\lambda_2$ dla różnych

przypadków:

Przypadek 1 : $l > k$, czyli $Q_l \subset \Omega$.

$$Q_l = (a, b) \times (c, d)$$

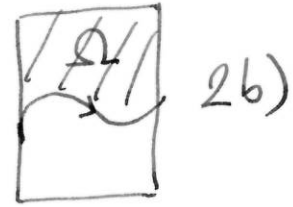
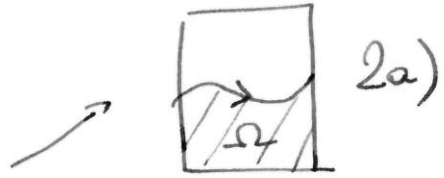
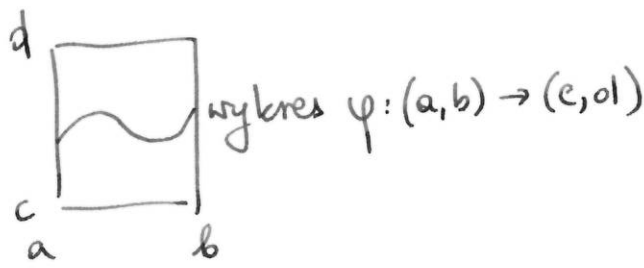
$$\text{Wtedy } \int_{\Omega \cap Q_l} \frac{\partial F_l}{\partial y} d\lambda_2 = \int_a^b \left(\int_c^d \frac{\partial F_l}{\partial y} dy \right) dx = \int_a^b (F_l(x, d) - F_l(x, c)) dx$$

$\uparrow$ to jest równe 0,
 bo $\text{supp } F_l \subset Q_l$

$$= 0.$$

Przypadek 2

$\partial\Omega \cap Q_x$ jest wykresem funkcji zmiennej x :

$$2a) \int_{Q_x \cap \Omega} \frac{\partial F_x}{\partial y} d\lambda_2 = \int_a^b \int_c^{\varphi(x)} \frac{\partial F_x}{\partial y} dy dx = \int_a^b (F_x(x, \varphi(x)) - \underbrace{F_x(x, c)}_0) dx$$

$$= \int_a^b F_x(x, \varphi(x)) dx =$$

$\gamma: (a, b) \rightarrow \mathbb{R}^2$, $\gamma(t) = (t, \varphi(t))$ jest parametryzacją $\partial\Omega$, niezgodną z naturalną parametryzacją $\partial\Omega$; $\gamma'_1(x) = 1$.

Stąd

$$\rightarrow = - \int_{Q_x \cap \partial\Omega} F_x dx$$

2b) prawie tak samo:

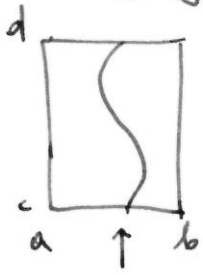
$$\int_{Q_x \cap \Omega} \frac{\partial F_x}{\partial y} d\lambda_2 = \int_a^b \int_{\varphi(x)}^d \frac{\partial F_x}{\partial y} dy dx = \int_a^b (F_x(x, d) - \underbrace{F_x(x, \varphi(x))}_0) dx$$

$$= - \int_a^b F_x(x, \varphi(x)) dx = - \int_{Q_x \cap \partial\Omega} F_x dx.$$

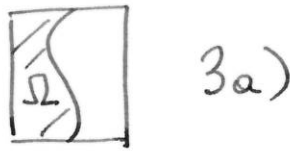
tym razem ~~orientacja~~ parametryzacja $\partial\Omega \cap Q_x$ jest zgodna z naturalną ~~para~~ orientacją $\partial\Omega$.

Przypadek 3 $\partial\Omega \cap Q_c$ jest wykresem funkcji

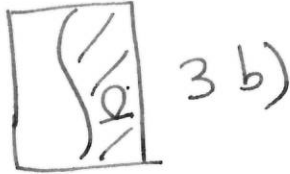
zmienniej y :

wykreś $\varphi: (c,d) \rightarrow (a,b)$

3a)

3b)

Funkcja F_c jest zdefiniowana na macie tylko na U , ale ma nośnik zwarty, zawarty w Q_c - możemy więc przedłużyć ją (kładąc $F_c \equiv 0$ poza U) do funkcji na $\mathbb{R}^2$.

$$3a) \int_{\Omega \cap Q_c} \frac{\partial F_c}{\partial y} d\lambda_2 = \int_c^d \int_a^b \frac{\partial F_c}{\partial y} dx dy = \int_c^d \int_{-\infty}^{\infty} \frac{\partial F_c}{\partial y} dx dy$$

$$= \int_c^d \int_{-\infty}^0 \frac{\partial F_c}{\partial y} (t + \varphi(y), y) dt dy = \square$$

zamiana zmiennych

$$x = t + \varphi(y)$$

$$dx = dt$$

Niech $\Phi(t, y) = F_c(t + \varphi(y), y)$. Mamy

$$\begin{aligned} \frac{\partial \Phi}{\partial y}(t, y) &= \frac{\partial F_c}{\partial x}(t + \varphi(y), y) \cdot \varphi'(y) + \frac{\partial F_c}{\partial y}(t + \varphi(y), y) \\ &= \frac{\partial F}{\partial y} = F_c(t + \varphi(c), c) \\ &= F(t, d) = F_c(t + \varphi(d), d) \end{aligned}$$

Co więcej, $\Phi(t + \varphi(c), c)$ i $\Phi(t + \varphi(d), d) = 0$ dla wszystkich $t \in \mathbb{R}$. Stąd

$$\int_c^d \frac{\partial \Phi}{\partial y}(t, y) dy = 0 \Rightarrow \int_c^d \int_{-\infty}^0 \frac{\partial \Phi}{\partial y}(t, y) dt dy = \int_{-\infty}^0 \int_c^d \frac{\partial \Phi}{\partial y}(t, y) dy dt = 0$$

$$\begin{aligned}
 i \quad \square &= \int_c^d \int_{-\infty}^0 \left(-\frac{\partial F_x}{\partial x}(t+\varphi(y), y) \varphi'(y) + \frac{\partial \phi}{\partial y}(t, y) \right) dt dy \\
 &= \int_c^d \varphi'(y) \int_{-\infty}^0 -\frac{\partial F_x}{\partial x}(t+\varphi(y), y) dt dy = \\
 &= - \int_c^d \varphi'(y) \int_{-\infty}^{\varphi(y)} \frac{\partial F_x}{\partial x}(x, y) dx dy = - \int_c^d \varphi'(y) (F_x(\varphi(y), y) - 0) dy \\
 &= - \int_c^d F_x(\varphi(y), y) \cdot \varphi'(y) dy =
 \end{aligned}$$

γ
 (c, d) $\rightarrow (\varphi(y), y)$ parametryzuje $\partial\Omega \cap Q_x$ zgodnie z naturalną orientacją $\partial\Omega$;
 $\gamma_1'(y) = \varphi'(y)$

$$\rightarrow = - \int_{Q_x \cap \partial\Omega} F_x dx$$

Przypadek 3b) podobnie; zostawiam go Państwu.

$$\begin{aligned}
 \otimes &= \sum_{l=1}^k \int_{Q_l \cap \partial\Omega} \frac{\partial F_l}{\partial y} d\lambda_2 = - \sum_{l=1}^k \int_{Q_l \cap \partial\Omega} F_l dx = \\
 &= - \sum_{l=1}^k \int_{Q_l \cap \partial\Omega} f \cdot \psi_l dx = - \int_{\partial\Omega} f \cdot \sum_{l=1}^k \psi_l dx = - \int_{\partial\Omega} f dx.
 \end{aligned}$$

Drugi wór w tw. Greena dowodzi się tak samo, różnica w znaku bierze się stąd, że zamiana $x \leftrightarrow y$ (cykli symetria wzgl. $x=y$) odwraca orientację $\mathbb{R}^2$.

□

Krótka rekapitulacja o formach

Niech $U \subset \mathbb{R}^n$ będzie zbiorem otwartym.

Stąd k -forma różniczkowa na U to funkcja

$$U \xrightarrow{\omega} \text{formy } k\text{-liniowe na } \mathbb{R}^n = \Lambda^k(\mathbb{R}^n)^*$$

↑
tzn. przekształcenia
antysymetryczne

więc $\forall x \in U$ mamy $\omega(x) : (\mathbb{R}^n)^k \rightarrow \mathbb{R}$
 k -liniowe, antysymetryczne.

Mozemy zatem napisać też, że

$$\omega : U \times (\mathbb{R}^n)^k \rightarrow \mathbb{R}$$

$$(x; \xi_1, \xi_2, \dots, \xi_k) \mapsto \omega(x; \underbrace{\xi_1, \dots, \xi_k}_{\substack{\text{liniowe we wszystkich} \\ \text{pozostałych}}}})$$

↑
 C^∞ w pierwszej
zmiennej

i antysymetryczne
w tych k zmiennych

Przykłady na $\mathbb{R}^3$

1-formy są postaci $\omega = f(x) dx + g(y) dy + h(z) dz$

$$\omega = f(x, y, z) dx + g(x, y, z) dy + h(x, y, z) dz$$

Jeżeli $v(x, y, z) = (v_1(x, y, z), v_2(x, y, z), v_3(x, y, z))$
jest polem wektorowym na $\mathbb{R}^3$, to

$$\begin{aligned} \omega((x, y, z); v(x, y, z)) &= f(x, y, z) v_1(x, y, z) + g(x, y, z) v_2(x, y, z) + \\ &\quad + h(x, y, z) v_3(x, y, z) = \\ &= \langle (f, g, h), (v_1, v_2, v_3) \rangle \end{aligned}$$

2-formy w postaci

$$\omega = f(x,y,z) dx \wedge dy + g(x,y,z) dx \wedge dz + h(x,y,z) dy \wedge dz$$

2-forma działa na parę pól wektorowych;

$$\text{niech } \xi = \xi(x,y,z) = (\xi_1(x,y,z), \xi_2(x,y,z), \xi_3(x,y,z))$$

$$\zeta = \dots = (\zeta_1(x,y,z), \zeta_2(x,y,z), \zeta_3(x,y,z))$$

$$\begin{aligned} \omega((x,y,z); \xi, \zeta) &= f(x,y,z) (dx(\xi) dy(\zeta) - dx(\zeta) dy(\xi)) \\ &\quad + g(x,y,z) (dx(\xi) dz(\zeta) - dx(\zeta) dz(\xi)) \\ &\quad + h(x,y,z) (dy(\xi) dz(\zeta) - dy(\zeta) dz(\xi)) \\ &= f(\xi_1 \zeta_2 - \zeta_1 \xi_2) + g(\xi_1 \zeta_3 - \zeta_1 \xi_3) \\ &\quad + h(\xi_2 \zeta_3 - \zeta_2 \xi_3) \end{aligned}$$

3-formy w postaci

$$\omega = f(x,y,z) dx \wedge dy \wedge dz$$

działa na trójki pól wektorowych

$$\omega((x,y,z), \xi, \zeta, \chi) = f \det(\xi, \zeta, \chi) =$$

$$= f(x,y,z) \cdot \begin{vmatrix} \xi_1 & \zeta_1 & \chi_1 \\ \xi_2 & \zeta_2 & \chi_2 \\ \xi_3 & \zeta_3 & \chi_3 \end{vmatrix}$$

Tw. Greena i jego konsekwencje

Przypomnienie: Niech $M \subset \mathbb{R}^n$ będzie krzywą zorientowaną, skończonej długości, $M \subset U \subset \mathbb{R}^n$ i niech U otwarty

$\gamma: (a, b) \rightarrow M$ będzie jej parametryzacją, zgodną z orientacją M . Wtedy jeżeli $\omega = f_1 dx_1 + \dots + f_n dx_n$ jest formą kl. C^1 na U , to

$$\int_M \omega = \int_a^b \sum_{j=1}^n f_j(\gamma(t)) \gamma_j'(t) dt$$

Tw. (Greena)

Niech $\Omega \subset \mathbb{R}^2$ będzie obszarem ograniczonym z brzegiem klasy C^1 ; $\bar{\Omega} \subset U \subset \mathbb{R}^2$ i niech $f, g \in C^1(U)$. Założymy też, że $\partial\Omega$ ma naturalną orientację. Wówczas

para: wektor styczny do $\partial\Omega$, wektor prostopadły, wskazujący do środka jest dodatnio zorientowana baza $\mathbb{R}^2$.

$\int_{\partial\Omega}$

$$\int_{\partial\Omega} g dy = \int_{\Omega} \frac{\partial g}{\partial x} dx \quad \text{ oraz } \quad \int_{\partial\Omega} f dx = - \int_{\Omega} \frac{\partial f}{\partial y} dx$$

Pytanie: Kiedy pole wektorowe (f, g) klasy C^1 na $U \subset \mathbb{R}^2$ jest gradientem pewnej funkcji $h \in C^2(U)$, tj. $f = \frac{\partial h}{\partial x}$, $g = \frac{\partial h}{\partial y}$?

Oczywiście mamy lemat Schwarz'a:

jeżeli $h \in C^2$, $f = \frac{\partial h}{\partial x}$, $g = \frac{\partial h}{\partial y}$,

$$\text{to } \frac{\partial f}{\partial y} = \frac{\partial^2 h}{\partial y \partial x} = \frac{\partial^2 h}{\partial x \partial y} = \frac{\partial g}{\partial x}$$

Czy warunkiem $\frac{\partial f}{\partial y} = \frac{\partial g}{\partial x}$, oczywiście konieczny, jest również dostateczny?

Stwierdzenie: Jeżeli istnieje $h \in C^2(U)$ taka, że $(f, g) = \nabla h$, to dla każdej kłowej zamkniętej $\gamma \subset \mathbb{R}^2$, która jest ławałkami C^1 ,

$$\int_{\gamma} (f dx + g dy) = 0.$$

Dowód: $\int$ Niech $\gamma: (a, b) \rightarrow \mathbb{R}^2$ będzie parametryzacją kłowej γ ; $\gamma(a) = \gamma(b) \in \mathbb{R}^2 \setminus U$.

$$\int_{\gamma} (f dx + g dy) = \int_a^b (f(\gamma_1(t), \gamma_2(t)) \gamma_1'(t) + g(\gamma_1(t), \gamma_2(t)) \gamma_2'(t)) dt$$

$$= \int_a^b \left(\frac{\partial h}{\partial x}(\gamma_1(t), \gamma_2(t)) \gamma_1'(t) + \frac{\partial h}{\partial y}(\gamma_1(t), \gamma_2(t)) \gamma_2'(t) \right) dt =$$

$$= \int_a^b \frac{d}{dt} (h(\gamma_1(t), \gamma_2(t))) dt = h(\gamma_1(b), \gamma_2(b)) - h(\gamma_1(a), \gamma_2(a)) = 0$$

□

Gdybyśmy wiedzieli, że γ jest brzegiem pewnej $\Omega \subset \mathbb{R}^2$, moglibyśmy skorzystać z tw. Greena:

$$\int_{\gamma} (f dx + g dy) = \int_{\partial \Omega} \left(\frac{\partial h}{\partial x} dx + \frac{\partial h}{\partial y} dy \right) = \int_{\Omega} \left(\frac{\partial^2 h}{\partial x \partial y} + \frac{\partial^2 h}{\partial y \partial x} \right) d\lambda_2 = 0$$

Niech jednak $U = \mathbb{R}^2 \setminus \{(0,0)\}$

$$f(x,y) = -\frac{y}{x^2+y^2} \quad g(x,y) = \frac{x}{x^2+y^2}$$

Proszę sprawdzić, że $\frac{\partial f}{\partial y} = \frac{\partial g}{\partial x}$ we wszystkich punktach U ,

ale biorąc za γ okrąg jednostkowy

$$\gamma: (0, 2\pi) \rightarrow \mathbb{R}^2 \setminus \{(0,0)\}$$

$$\gamma(t) = (\cos t, \sin t)$$

maemy

$$\int_{\gamma} (f dx + g dy) = \int_0^{2\pi} \left(-\frac{\sin t}{\sin^2 t + \cos^2 t} \cdot (-\sin t) + \frac{\cos t}{\sin^2 t + \cos^2 t} \cdot \cos t \right) dt$$

$\begin{matrix} \text{f}(\gamma_1(t), \gamma_2(t)) & \gamma_1'(t) \\ \text{g}(\gamma_1(t), \gamma_2(t)) & \gamma_2'(t) \end{matrix}$

$$= \int_0^{2\pi} 1 dt = 2\pi \neq 0,$$

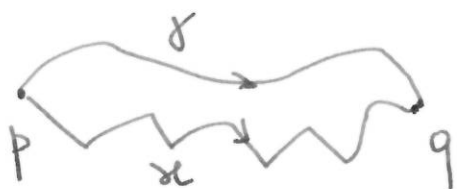
nie (f, g) nie^o jest gradientem żadnej h ,
choć spełnia warunki $\frac{\partial f}{\partial y} = \frac{\partial g}{\partial x}$.

Twierdzenie

Niech $U \subset \mathbb{R}^2$ będzie obszarem. Jeżeli $f, g \in C^1(U)$ i dla każdej kłuywej zamkniętej γ całkowani klasy C^1 zachodzi $\int_{\gamma} (f dx + g dy) = 0$, to istnieje funkcja h klasy $C^2(U)$ taka, że $(f, g) = \nabla h$.

Szkic dowodu

Ustalmy $p \in U$. Dla dowolnego $q \in U$ istnieje kłuywa γ klas. C^1 (np. Tamana) łącząca punkty p i q i leżąca w U (obszar to zbiór otw. spójny).

jeżeli mamy dwie takie kinywe, to kinywa $\gamma - \alpha$ (najpierw γ , potem α do tyłu) jest kinywą zamkniętą, stąd

$$0 = \int_{\gamma - \alpha} (f dx + g dy) = \int_{\gamma} (f dx + g dy) - \int_{\alpha} (f dx + g dy)$$

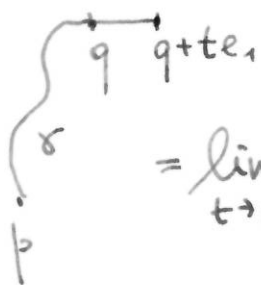
Stąd wartość całki

$\int_{\gamma} (f dx + g dy)$ jest taka sama dla wszystkich

kinywek γ łączących p i q .

Postawmy $h(q) = \int_{\gamma} (f dx + g dy)$. Wtedy

$$\frac{\partial h}{\partial x}(q) = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{h(q + te_1) - h(q)}{t} =$$

$$= \lim_{t \rightarrow 0} \frac{1}{t} \left[\int_{\gamma + [q, q+te_1]} (f dx + g dy) - \int_{\gamma} (f dx + g dy) \right] =$$

$$= \lim_{t \rightarrow 0} \frac{1}{t} \int_{[q, q+te_1]} (f dx + g dy) = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{1}{t} \int_0^t f(x+s, y) ds = f(x, y) = f(q).$$

przyjmujemy $q = (x, y)$

$$\text{i tak samo } \frac{\partial h}{\partial y}(q) = g(q).$$

□

Kluczowe, choć nietrywialne pojęcie z topologii algebraicznej:

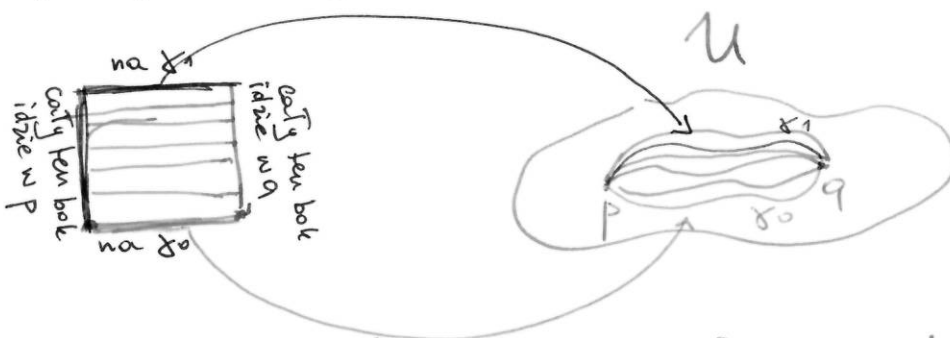
Mówimy, że dwie linywe

$\gamma_i : [0,1] \rightarrow U \quad i=0,1$
 $\gamma_i(0)=p \quad \gamma_i(1)=q$
 są homotopijne, gdy istnieje

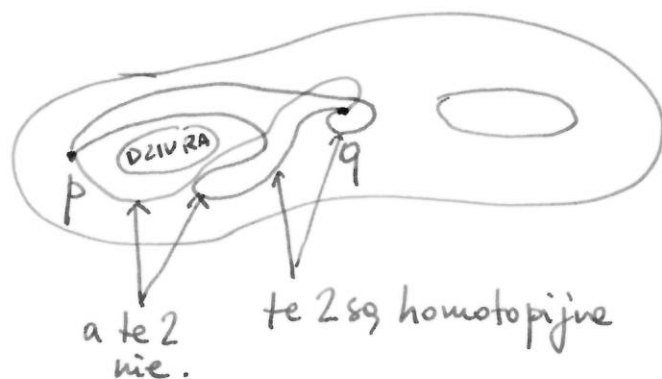
$H : [0,1]^2 \rightarrow U$ ciągła taka, że

1) $H(t,0) = p$, $H(t,1) = q$ dla wszystkich $t \in [0,1]$

2) $H(0,s) = \gamma_0(s)$, $H(1,s) = \gamma_1(s)$

nieznacznie tylko upraszczając - dwie drogi są homotopijne, gdy możemy, nie ruszając końców, jedną z nich zdeformować w sposób ciągły do drugiej

Twierdzenie Niech Ω będzie obszarem
jednostajnym, tzn. takim, że dowolne 2 krzywe
o wspólnych końcach są homotopijne
(poglądowo - zbiór otwarty bez dziur:
cała $\mathbb{R}^2$, półprzeczyna,
względnie wielokąt wypukłego,
kula otwarta,

każdy dyfemorficzny obraz kuli otwartej) i
i niech $f, g \in C^1(\Omega)$ spełniają

$$\frac{\partial f}{\partial y} = \frac{\partial g}{\partial x} \quad \text{dla wszystkich na } \Omega.$$

Wtedy istnieje $h \in C^2(\Omega)$ tż $\frac{\partial h}{\partial x} = f, \frac{\partial h}{\partial y} = g.$

Szkie dowodu w skrypcie Stredziekiego;

h konstruuje się tak samo, jak w poprzednim
przypadku, trzeba tylko wykazać, że z
założeń wynika, że całka

$$\int_{\gamma} f dx + g dy \quad \text{gdzie } \gamma(0) = p, \gamma(1) = q$$

nie zależy od wyboru łamyrej γ (a tylko od jej
końców).

Wróćmy do k -form. Co możemy z nimi robić?

• mamy iloczyn zewnętrzny

Jeżeli $\omega \in \Omega^k(\mathbb{R}^n \setminus U)$, $\eta \in \Omega^l(U)$,

to $\omega \wedge \eta$ jest $k+l$ -formą różniczkową; znak permutacji

$$(\omega \wedge \eta)(\xi_1, \xi_2, \dots, \xi_{k+l}) = \sum_{\sigma \in \Sigma_{k+l}} \text{sgn } \sigma \cdot \omega(\xi_{\sigma(1)}, \xi_{\sigma(2)}, \dots, \xi_{\sigma(k)}) \cdot \eta(\xi_{\sigma(k+1)}, \dots, \xi_{\sigma(k+l)})$$

permutacje $k+l$ elementów

myślę, że paskudnie, ale w praktyce łatwiej:

Niech $\omega = f dx + g dy + h dz + k dw$ 1-forma w $\mathbb{R}^4$

$\eta = a dx \wedge dy + b dx \wedge dz + c dz \wedge dw$ 2-forma w $\mathbb{R}^4$

$$\omega \wedge \eta = (f dx + g dy + h dz + k dw) \wedge (a dx \wedge dy + b dx \wedge dz + c dz \wedge dw)$$

$$= a f \underbrace{dx \wedge dx \wedge dy}_{=0} + b f \underbrace{dx \wedge dx \wedge dz}_{=0} + c f \underbrace{dx \wedge dz \wedge dw}$$

$$+ a g \underbrace{dy \wedge dx \wedge dy}_{=0} + b g \underbrace{dy \wedge dx \wedge dz} + c g \underbrace{dy \wedge dz \wedge dw}$$

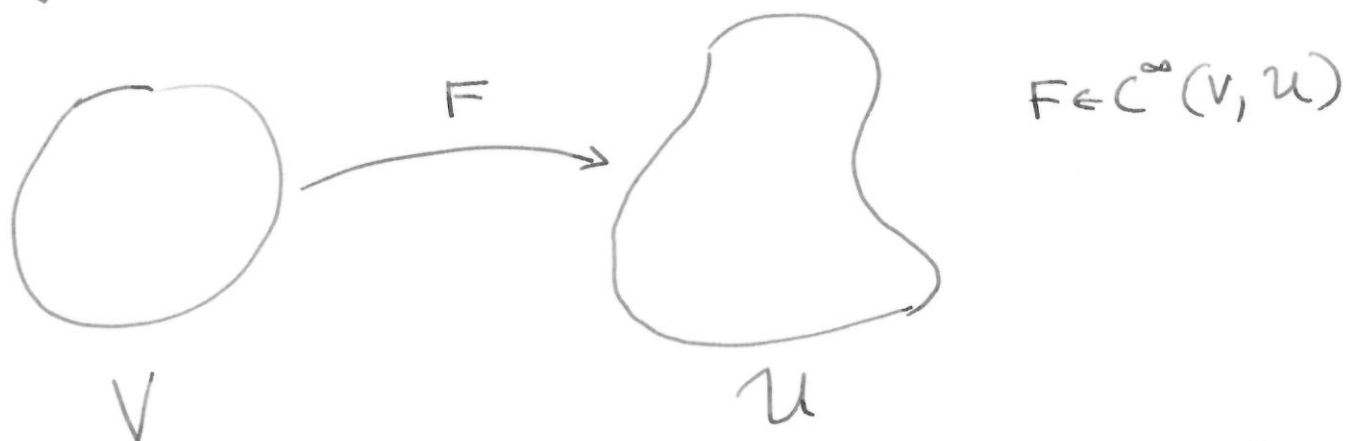
$$+ a h \underbrace{dz \wedge dx \wedge dy} + b h \underbrace{dz \wedge dx \wedge dz}_{=0} + c h \underbrace{dz \wedge dz \wedge dw}_{=0}$$

$$+ a k \underbrace{dw \wedge dx \wedge dy} + b k \underbrace{dw \wedge dx \wedge dz} + c k \underbrace{dw \wedge dz \wedge dw}_{=0} =$$

$$= (c f + b k) dx \wedge dz \wedge dw + (-b g + a h) dx \wedge dy \wedge dz$$

$$+ c g dy \wedge dz \wedge dw + a k dx \wedge dy \wedge dw$$

Mamy precyzyjnie formę, które jest uogólnieniem złożenia funkcji

Jeżeli mamy $f \in C^{k, \infty}(U)$, to przy pomocy F

możemy dostać funkcję $g \in C^\infty(V)$:

$$g = f \circ F$$

funkcja g jest "precyzyjnie" f na zbiorze V

Jeżeli mamy $\omega \in \Omega^k(U)$, to definiujemy

$$\eta = F^* \omega \in \Omega^k(V)$$

precyzyzacja ω za pomocą F

$$F^* \omega(x; \xi_1, \dots, \xi_k) =$$

$$= \omega(F(x); DF(x)\xi_1, \dots, DF(x)\xi_k)$$

Precyzyzacja jest liniowa, łatwo też można sprawdzić następujące własności:

Twierdzenie

Niech
$$\begin{array}{ccccc} U & \xrightarrow{G} & V & \xrightarrow{F} & W \\ \hat{\mathbb{R}}^n & & \hat{\mathbb{R}}^m & & \hat{\mathbb{R}}^p \end{array}$$

(1) Jeżeli $\omega \in \Omega^k(W)$, to $G^* F^* \omega = \underbrace{(F \circ G)^* \omega}_{\Omega^k(U)}$

(2) Jeżeli $\alpha \in \Omega^k(W)$, $\beta \in \Omega^l(W)$,
to $F^*(\alpha \wedge \beta) = F^* \alpha \wedge F^* \beta \in \Omega^{k+l}(V)$

(3) przejdźmy do współrzędnych:

niech $(x_1, \dots, x_p) \in W$

$(y_1, \dots, y_m) \in V$

$\omega = \sum f_J dx_J$

$J \in \mathcal{J}_k(p)$

$\{(j_1, \dots, j_k) : 1 \leq j_1 < j_2 < \dots < j_k \leq p\}$

$dx_J = dx_{j_1} \wedge dx_{j_2} \wedge \dots \wedge dx_{j_k}$

Wtedy

$$F^* \omega = \sum_{I \in \mathcal{J}_k(m)} f_J \circ F \cdot \det \left(\frac{\partial F_j}{\partial x_I} \right) dx_I$$

jeżeli $J = j_1, \dots, j_k$
 $I = i_1, \dots, i_k$

to $\frac{\partial F_j}{\partial x_I}$ to macierz $\left(\frac{\partial F_\mu}{\partial x_\nu} \right)_{\substack{\mu \in \{j_1, \dots, j_k\} \\ \nu \in \{i_1, \dots, i_k\}}}$

W praktyce:

$$\text{Niech } V = (0, \infty)^2 = \mathbb{R}_+^2 = W$$

$$F(x, y) = \begin{pmatrix} u, v \\ x+y, y^2 \end{pmatrix}$$

$$F \in C^\infty(V, W)$$

$$\omega \in \Omega^2(W)$$

$$\omega = x dx \wedge dy$$

$$(x, y) \in W$$

$$(u, v) \in V$$

$$\text{to } F^* \omega(u, v) = (u, v) \cdot \left(\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y} \right)$$

$$\Leftrightarrow x = u+v \quad y = v^2$$

$$\begin{aligned} F^* \omega &= (u+v) d(u+v) \wedge d(v^2) = \\ &= (u+v) (du + dv) \wedge 2v dv = \\ &= 2v(u+v) du \wedge dv \end{aligned}$$

a formalnie?

$$J = (1, 2)$$

$$f_{(1,2)} = x$$

$$(f_{(1,2)} \circ F)(u, v) = \text{pienra wspólna z } (u+v, v^2) = u+v$$

$$\frac{\partial F}{\partial x}$$

$$I = (1, 2)$$

$$\frac{\partial F}{\partial x}$$

$$J_F = \det DF = \det \begin{pmatrix} 1 & 1 \\ 0 & 2v \end{pmatrix} = 2v$$

$$\eta = \sin x dx + \cos x dy, \text{ to}$$

$$\begin{aligned} F^* \eta &= \sin(u+v) d(u+v) + \cos(u+v) d(v^2) = \\ &= \sin(u+v) du + (\sin(u+v) + 2v \cos(u+v)) dv \end{aligned}$$

No i mamy różniczkę zewnętrzna

$$d: \Omega^k(U) \rightarrow \Omega^{k+1}(U) \quad U \subset \mathbb{R}^n$$

$$d\omega(x; \xi_0, \xi_1, \dots, \xi_k) \stackrel{(*)}{=} \sum_{i=0}^k \sum_{j=1}^n (-1)^i \xi_i^j \frac{\partial}{\partial x_j} \omega(x; \xi_0, \dots, \xi_k)$$

$\uparrow$
bez ξ_i

Przykład: Niech $\omega \in \Omega^1(\mathbb{R}^2)$

$$\begin{aligned} \omega &= f dx + g dy \\ \text{Wtedy } d\omega &= \frac{\partial f}{\partial x} dx \wedge dx + \frac{\partial f}{\partial y} dy \wedge dx + \frac{\partial g}{\partial x} dx \wedge dy \\ &\quad + \frac{\partial g}{\partial y} dy \wedge dy = \left(\frac{\partial g}{\partial x} - \frac{\partial f}{\partial y} \right) dx \wedge dy \end{aligned}$$

A ta sama forma, ale na $\mathbb{R}^3$?

$$\begin{aligned} d\omega &= \frac{\partial f}{\partial x} dx \wedge dx + \frac{\partial f}{\partial y} dy \wedge dx + \frac{\partial f}{\partial z} dz \wedge dx \\ &\quad + \frac{\partial g}{\partial x} dx \wedge dy + \frac{\partial g}{\partial y} dy \wedge dy + \frac{\partial g}{\partial z} dz \wedge dy \\ &= \left(\frac{\partial g}{\partial x} - \frac{\partial f}{\partial y} \right) dx \wedge dy + \frac{\partial f}{\partial z} dx \wedge dz - \frac{\partial g}{\partial z} dy \wedge dz \end{aligned}$$

Różniczkę zewnętrzną jest liniowa; jeżeli zdefiniujemy

$$df = \frac{\partial f}{\partial x_1} dx_1 + \frac{\partial f}{\partial x_2} dx_2 + \dots + \frac{\partial f}{\partial x_n} dx_n$$

różniczkę
funkcji
 $f \in C^\infty(U)$

$$\text{to } \underline{d(f dx_j) = df \wedge dx_j}$$

proszę sprawdzić, że to zgodne z wzorem (*)

Inne ważne własności różniczki zewnętrznej

(1) Jeżeli ω jest formą o stałych współczynnikach (np. $\omega = dx_j$), to $d\omega = 0$

(wprost z definicji) (albo z poprzedniego wzoru: $d(dx_j) = d(1 \cdot dx_j) = d1 \wedge dx_j = 0 \wedge dx_j = 0$).

(2) Niech $\alpha \in \Omega^k(U)$, $\beta \in \Omega^l(U)$. Wtedy

$$d(\alpha \wedge \beta) = d\alpha \wedge \beta + (-1)^k \alpha \wedge d\beta \quad \text{wzór Leibniza}$$

można sprawdzić wprost z definicji, mada.

(3) Dla dowolnej formy ω mamy $d(dw) = 0$ } a więc $d \circ d \equiv 0$.

Sprawdźmy to najpierw dla 0-formy,

czyli dla $\omega = f \in C^\infty(U)$. Wtedy

$$df = \frac{\partial f}{\partial x_1} dx_1 + \frac{\partial f}{\partial x_2} dx_2 + \dots + \frac{\partial f}{\partial x_n} dx_n$$

$$d(df) = \sum_{j=1}^n \frac{\partial}{\partial x_j} \frac{\partial f}{\partial x_1} dx_j \wedge dx_1 + \sum_{j=1}^n \frac{\partial}{\partial x_j} \frac{\partial f}{\partial x_2} dx_j \wedge dx_2 + \dots \\ \dots + \sum_{j=1}^n \frac{\partial}{\partial x_j} \frac{\partial f}{\partial x_n} dx_j \wedge dx_n = \sum_{j,k=1}^n \frac{\partial}{\partial x_j} \frac{\partial f}{\partial x_k} dx_j \wedge dx_k =$$

w tej sumie występuje zarówno $dx_1 \wedge dx_3$, jak i $dx_3 \wedge dx_1 = -dx_1 \wedge dx_3$

$$= \sum_{\substack{j,k=1 \\ j < k \leq n}}^n \left(\frac{\partial^2 f}{\partial x_j \partial x_k} - \frac{\partial^2 f}{\partial x_k \partial x_j} \right) dx_j \wedge dx_k = 0.$$

$$1 \leq j < k \leq n$$

= 0
z tw. Schwarzera

Ogólnie:

$$\text{Niech } \omega = \sum f_J dx_J$$

wtedy

$$d\omega = \sum d(f_J dx_J) = \sum (df_J \wedge dx_J)$$

$$d(d\omega) = d\left(\sum df_J \wedge dx_J\right) =$$

$$= \sum d(df_J \wedge dx_J) = \underbrace{d(df_J)}_{=0} \wedge dx_J -$$
$$- df_J \wedge \underbrace{d(dx_J)}_{=0} = 0.$$

(4) niech $F: \underset{\mathbb{R}^m}{V} \rightarrow \underset{\mathbb{R}^n}{W}$ klasy C^∞ , V, W otwarte,
to $F^*(d\omega) = d(F^*\omega)$

Jeżeli ω jest 0-forma, $\omega = f \in C^\infty(W)$,

$$\text{to } d\omega = \sum_{i=1}^n \frac{\partial f}{\partial y_i}(y) dy_i$$

$$y_i = F_i(x), \text{ więc } F^*d\omega = \sum_{i=1}^n \frac{\partial f}{\partial y_i}(F(x)) dF_i(x) =$$

$$= \sum_{i=1}^n \frac{\partial f}{\partial y_i}(F(x)) \cdot \sum_{j=1}^m \frac{\partial F_i(x)}{\partial x_j} dx_j =$$

$$= \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \frac{\partial f}{\partial y_i}(F(x)) \frac{\partial F_i}{\partial x_j}(x) dx_j.$$

$F^*\omega = f \circ F$, więc

$$d(F^*\omega)_x = \sum_{j=1}^m \frac{\partial (f \circ F)}{\partial x_j} dx_j = \sum_{j=1}^m \sum_{i=1}^n \frac{\partial f}{\partial y_i}(F(x)) \cdot \frac{\partial F_i}{\partial x_j}(x) dx_j.$$

Stąd dla 0-formy zachodzi

$$\boxtimes F^* d\omega = d(F^*\omega).$$

Teraz przyjmijmy się formie $\overset{\omega}{dy_J} = dy_{i_1} \wedge \dots \wedge dy_{i_k}$

$$F^*\omega = F^*(dy_{i_1} \wedge \dots \wedge dy_{i_k}) = F^*dy_{i_1} \wedge F^*dy_{i_2} \wedge \dots \wedge F^*dy_{i_k} =$$

$$= \underbrace{dF^*(y_{i_1})}_{\parallel} \wedge \underbrace{dF^*(y_{i_2})}_{\parallel} \wedge \dots \wedge \underbrace{dF^*(y_{i_k})}_{\parallel} =$$

$$\cdot \boxtimes \underbrace{dF_{i_1} \wedge \dots \wedge dF_{i_k}}_{dF_J}$$

$$= dF_{i_1} \wedge \dots \wedge dF_{i_k} = d(F_{i_1} dF_{i_2} \wedge \dots \wedge dF_{i_k})$$

$$\text{więc } dF^*\omega = d(d(F_{i_1} dF_{i_2} \wedge \dots \wedge dF_{i_k})) \stackrel{\otimes}{=} 0.$$

Ostatecznie, dla ogólnej k-formy $\omega = \sum_J f_J dy_J$

$$\text{mamy } d\omega = \sum_J df_J \wedge dy_J$$

$$F^*d\omega = \sum_J F^*df_J \wedge F^*dy_J = \sum_J d(f_J \circ F) \wedge \underbrace{dF_{i_1} \wedge \dots \wedge dF_{i_k}}_{\substack{dF_J \\ J=(i_1, \dots, i_k)}}$$

$$F^*\omega = \sum_J (f_J \circ F) dF_J$$

$$dF^*\omega = \sum_J (d(f_J \circ F) \wedge dF_J + f_J \circ F \underbrace{d(dF_{i_1} \wedge \dots \wedge dF_{i_k})}_{\parallel = \otimes})$$

$$= \sum_J d(f_J \circ F) \wedge dF_J.$$

Terminologia

Formy różniczkowe $\omega \in \Omega^k(U)$
nazywamy zamkniętymi, gdy $d\omega = 0$,
a forma $\omega \in \Omega^k(U)$ jest dokładna,
gdy istnieje forma $\eta \in \Omega^{k-1}(U)$, taka, że
 $\omega = d\eta$.

Każda forma dokładna jest zamknięta.

Każda n -forma $\omega \in \Omega^n(U)$, gdzie U
jest otwartym podzbiorem $\mathbb{R}^n$, jest
zamknięta. $\left\{ \begin{array}{l} \text{jedynym } (n+1)\text{-liniowym przekształceniem} \\ \text{antysymetrycznym na } \mathbb{R}^n \text{ jest } p\text{-nie zerowe.} \end{array} \right.$

Zadanie Wskazać, że forma ω jest dokładna.
Dlaczego?

$$-\frac{y}{x^2+y^2} dx + \frac{x}{x^2+y^2} dy \in \Omega^1(\mathbb{R}^2 \setminus \{(0,0)\})$$

jest zamknięta, ale nie jest dokładna.

Formy różniczkowe w $\mathbb{R}^3$

Przyjmijmy się bliżej formom różniczkowym na $\mathbb{R}^3$.
Oczywiście jak zawsze 0-formy $\Omega^0(\mathbb{R}^3)$ utożsamiamy z funkcjami gładkimi $C^\infty(\mathbb{R}^3)$. Podobnie, każdemu polu wektorowemu $v \in C^\infty(\mathbb{R}^3)$ możemy przypisać 1-formę $v_1 dx + v_2 dy + v_3 dz$.
- i odwrotnie, każdej 1-formie odpowiada $\overset{''}{I_1(v)}$ pewne pole wektorowe.

2-formy są postaci $f dy \wedge dz + g dz \wedge dx + h dx \wedge dy$,
niezależnie ~~niez~~ każdemu polu wektorowemu $v \in C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3)$ możemy też przypisać (maksymalnie jednoznacznie) 2-formę

$$(v_1, v_2, v_3) \xrightarrow{I_2} v_1 dy \wedge dz + v_2 dz \wedge dx + v_3 dx \wedge dy$$

3-formy są postaci $f dx \wedge dy \wedge dz$, możemy je więc utożsamiać z funkcjami gładkimi

$$C^\infty(\mathbb{R}^3) \ni f \xrightarrow{I_3} f dx \wedge dy \wedge dz \in \Omega^3(\mathbb{R}^3)$$

Mamy zatem przekształcenia odwracalne $I_0, I_1, I_2, I_3!$

$$\begin{array}{ccc}
 C^\infty(\mathbb{R}^3) & \xrightarrow{I_0} & \Omega^0(\mathbb{R}^3) \\
 & & \downarrow d \\
 C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3) & \xrightarrow{I_1} & \Omega^1(\mathbb{R}^3) \\
 & & \downarrow d \\
 C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3) & \xrightarrow{I_2} & \Omega^2(\mathbb{R}^3) \\
 & & \downarrow d \\
 C^\infty(\mathbb{R}^3) & \xrightarrow{I_3} & \Omega^3(\mathbb{R}^3)
 \end{array}$$

$\swarrow$ a tu
 $\swarrow$ mamy
 $\swarrow$ różniczkę
 zewnętrzną.

Co dostaniemy, startując z $f \in C^\infty(\mathbb{R}^3)$ i wędrując po diagramie?

$$\begin{array}{ccc}
 C^\infty(\mathbb{R}^3) \ni f & \xrightarrow{I_0} & I_0(f) \in \Omega^0(\mathbb{R}^3) \\
 & & \downarrow d \\
 \left(\frac{\partial f}{\partial x}, \frac{\partial f}{\partial y}, \frac{\partial f}{\partial z} \right) & \xrightarrow{I_1^{-1}} & \frac{\partial f}{\partial x} dx + \frac{\partial f}{\partial y} dy + \frac{\partial f}{\partial z} dz = df \in \Omega^1(\mathbb{R}^3) \\
 \parallel & & \\
 \nabla f \in C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3) & &
 \end{array}$$

Stąd możemy diagram uzupełnić

$$\begin{array}{ccc}
 C^\infty(\mathbb{R}^3) & \xrightarrow{\approx} & \Omega^0(\mathbb{R}^3) \\
 \downarrow \nabla & & \downarrow d \\
 C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3) & \xrightarrow{I_1} & \Omega^1(\mathbb{R}^3)
 \end{array}$$

A biorąc $v \in C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3)$ i licząc

$$I_2^{-1} dI_1(v)?$$

$$I_1(v) = v_1 dx + v_2 dy + v_3 dz$$

$$dI_1(v) = dv_1 \wedge dx + dv_2 \wedge dy + dv_3 \wedge dz =$$

$$= \left(\frac{\partial v_1}{\partial x} dx + \frac{\partial v_1}{\partial y} dy + \frac{\partial v_1}{\partial z} dz \right) \wedge dx +$$

$$+ \left(\frac{\partial v_2}{\partial x} dx + \frac{\partial v_2}{\partial y} dy + \frac{\partial v_2}{\partial z} dz \right) \wedge dy +$$

$$+ \left(\frac{\partial v_3}{\partial x} dx + \frac{\partial v_3}{\partial y} dy + \frac{\partial v_3}{\partial z} dz \right) \wedge dz =$$

$$= \left(-\frac{\partial v_2}{\partial z} + \frac{\partial v_3}{\partial y} \right) dy \wedge dz + \left(\frac{\partial v_1}{\partial z} - \frac{\partial v_3}{\partial x} \right) dz \wedge dx$$

$$+ \left(-\frac{\partial v_1}{\partial y} + \frac{\partial v_2}{\partial x} \right) dx \wedge dy$$

więc $I_2^{-1} dI_1(v) = \left(\frac{\partial v_3}{\partial y} - \frac{\partial v_2}{\partial z}, \frac{\partial v_1}{\partial z} - \frac{\partial v_3}{\partial x}, \frac{\partial v_2}{\partial x} - \frac{\partial v_1}{\partial y} \right)$

To pole wektorowe nazywa się ~~rotacją~~ rotacją pola v i oznacza $\text{rot } v$ lub $\uparrow$ dawniej wirowość (częściej) $\text{curl } v$.

Traktując operator $\nabla = \left(\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z} \right)$ jako wektor możemy napisać $\text{rot } v = \nabla \times v$ $\uparrow$ i być wektorowy

Kolejne złożenia stratek to

$$C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3) \ni v \xrightarrow{I_2} I_2(v) \in \Omega^2(\mathbb{R}^3)$$

$$C^\infty(\mathbb{R}^3) \ni I_3^{-1}(dI_2(v)) \xrightarrow{I_3^{-1}} dI_2(v) \in \Omega^3(\mathbb{R}^3)$$

$$I_3^{-1}(dI_2(v)) = ?$$

$$I_2(v) = v_1 dy \wedge dz + v_2 dz \wedge dx + v_3 dx \wedge dy$$

$$dI_2(v) = \frac{\partial v_1}{\partial x} dx \wedge dy \wedge dz + \frac{\partial v_2}{\partial y} dy \wedge dz \wedge dx + \frac{\partial v_3}{\partial z} dz \wedge dx \wedge dy = \left(\frac{\partial v_1}{\partial x} + \frac{\partial v_2}{\partial y} + \frac{\partial v_3}{\partial z} \right) \cdot dx \wedge dy \wedge dz$$

$$\text{więc } I_3^{-1}(dI_2(v)) = \frac{\partial v_1}{\partial x} + \frac{\partial v_2}{\partial y} + \frac{\partial v_3}{\partial z}$$

$=: \operatorname{div} v$
dywergencja pola v
(źródłowość)

Ponownie traktując ∇ jako wektor
możemy napisać

$$\operatorname{div} v = \langle \nabla, v \rangle$$

Ostatecznie diagram wygląda tak

$$\begin{array}{ccc}
 C^\infty(\mathbb{R}^3) & \xrightarrow{I_0} & \Omega^0(\mathbb{R}^3) \\
 \downarrow \nabla & & \downarrow d \\
 C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3) & \xrightarrow{I_1} & \Omega^1(\mathbb{R}^3) \\
 \nabla \times \cdot \downarrow \neq \text{rot} & & \downarrow d \\
 C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3) & \xrightarrow{I_2} & \Omega^2(\mathbb{R}^3) \\
 \langle \nabla, \cdot \rangle \downarrow \text{div} & & \downarrow d \\
 C^\infty(\mathbb{R}) & \xrightarrow{I_3} & \Omega^3(\mathbb{R}^3)
 \end{array}$$

Wiemy, że $d \circ d = 0$, skąd $\forall f \in C^\infty(\mathbb{R}^3)$

$$\text{rot}(\text{grad } f) = 0$$

$$\text{i } \forall v \in C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3) \quad \text{div}(\text{rot } v) = 0.$$

Natomiast $\text{div grad } f$ nie musi być zero;

$$\text{div grad } f = \text{div} \left(\frac{\partial f}{\partial x}, \frac{\partial f}{\partial y}, \frac{\partial f}{\partial z} \right) =$$

$$= \frac{\partial^2 f}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 f}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 f}{\partial z^2}$$

nazywamy Laplasjanem (operatorem Laplace'a) funkcji f i ozn. Δf .

Laplasjan pojawia się w bardzo wielu zastosowaniach fizycznych, w rachunku prawdopodobieństwa, statystyce etc.

Proszę się z nim zaprzyjaźnić.

Zadania

Różniczka zewnętrzna to niejedyna operacja, jaką możemy wykonać na ~~pot.~~ formach różniczkowych.

Proszę zidentyfikować przekształcenia:

$$1. C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3) \times C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3) \ni (v, w)$$

$$\downarrow I_1 \times I_1$$

$$\Omega^2(\mathbb{R}^3) \ni I_1(v) \wedge I_1(w) \xleftrightarrow{\wedge} (I_1 v, I_1 w) \in \Omega^1(\mathbb{R}^3) \times \Omega^1(\mathbb{R}^3)$$

$$\downarrow I_2^{-1}$$

$$\in C^\infty(\mathbb{R}^3)$$

$$I_2^{-1}(I_1(v) \wedge I_1(w)) \in C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3)$$

co to jest za pole wektorowe?

$$2. C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3) \times C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3) \ni (v, w) \xrightarrow{I_1 \times I_2} (I_1 v, I_2 w) \in \Omega^1 \times \Omega^2$$

$$\downarrow \wedge$$

$$C(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3) \ni I_3^{-1}(I_1 v \wedge I_2 w) \in \Omega^3$$

co to za funkcja?

3. v, w jak poprzednio;

$$I_1(w^* I_1(v)) \in C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3)$$

co to za pole?

$$I_2^{-1}(w^* I_2(v)) \in C^\infty(\mathbb{R}^3, \mathbb{R}^3)$$

————— $\wedge$ ————— ?

Orientacja wzajemności

Przypomnijmy na początek, że na barach przestrzeni $\mathbb{R}^n$ możemy wprowadzić relację równoważności: mówimy, że dwie bary $\xi_1, \dots, \xi_n$ i $\zeta_1, \dots, \zeta_n$ zadają tę samą orientację, jeżeli macierz permutacji identycznościowego zapisanego w tych barach (czyli macierz przejścia z jednej bary do drugiej) ma dodatni wyznacznik.

Ta relacja ma 2 klasy abstrakcji, wybór orientacji $\mathbb{R}^n$ to wybór jednej z tych klas. ~~Mówimy, że~~

Bara $(e_1, e_2, \dots, e_n)$ należy do klasy, którą nazywamy orientacją dodatnią (i bara jest dodatnio zorientowana), $(e_2, e_1, e_3, \dots, e_n)$ jest ujemnie zorientowana.

Chcemy teraz przenieść te pojęcia na wzajemności. Po co?

Będzie to potrzebne do całkowania form różniczkowych, tak jak do całkowania 1-formy potrzebowaliśmy pojęcia krzywej zorientowanej (by ustalić znak całki).

Niech teraz M będzie m -wymiarową, niezdegenerowaną, $M \subset \mathbb{R}^n$. Jak wiemy, M jest „posklejana” z kawałków sparametryzowanych zbiorami otwartymi w $\mathbb{R}^m$:

istnieje pokrycie $(U_\alpha)_{\alpha \in A}$ zbioru M zbiorami otwartymi $U_\alpha \subset \mathbb{R}^m$ takimi, że dla każdego $\alpha \in A$ mamy:

$V_\alpha \subset \mathbb{R}^m$ zbiór otwarty

$\Psi_\alpha : V_\alpha \rightarrow \mathbb{R}^n$ t.j. $\Psi_\alpha(V_\alpha) = M \cap U_\alpha$

parametryzacja

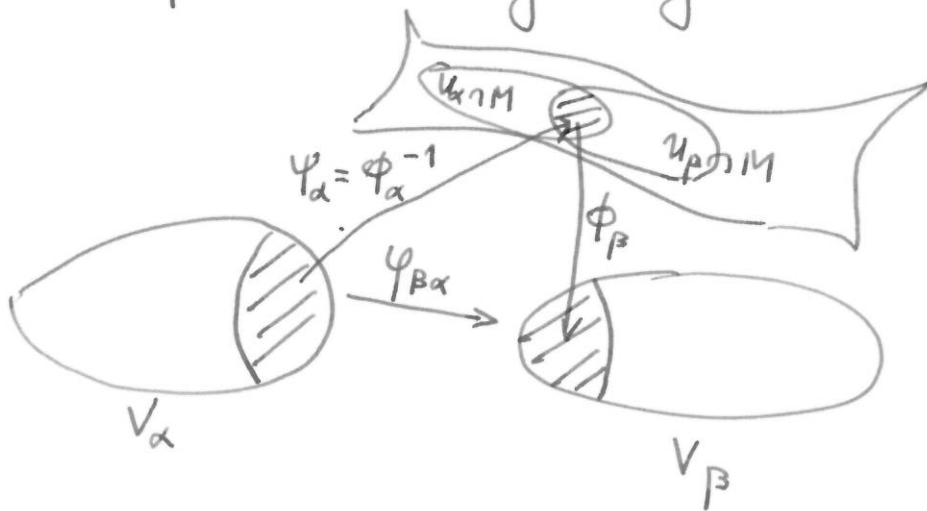
$D\Psi_\alpha$ ma rząd maks. ($= m$) na V_α

$\Phi_\alpha = (\Psi_\alpha)^{-1} : M \cap U_\alpha \rightarrow V_\alpha$ homeomorfizm mapy.

Udowodniłeś już też lemat o funkcjach przejścia:

$$\varphi_{\beta\alpha} = \phi_{\beta} \circ \phi_{\alpha}^{-1} : \phi_{\alpha}(U_{\alpha} \cap U_{\beta} \cap M) \rightarrow V_{\beta}$$

$= \psi_{\beta}^{-1} \circ \psi_{\alpha}$ jest gładkim dyfeomorfizmem

Rodzinę $(\phi_{\alpha})_{\alpha \in A}$ map rozmaitości M
 (których dziedziny pokrywają całą M)
 nazywamy atlasem rozmaitości M .

Mówimy, że atlas ten jest zorientowany,
 gdy dla wszystkich $\alpha, \beta \in A$ takich, że

$U_{\alpha} \cap U_{\beta} \cap M \neq \emptyset$ pr. funkcja przejścia $\varphi_{\beta\alpha}$
 jest dyfeomorfizmem, którego jacobian
 jest we wszystkich punktach jej dziedziny
 dodatni.

Jeżeli jacobian przekształcenia

$$F: U \subset \mathbb{R}^n \longrightarrow V \subset \mathbb{R}^n$$

jest dodatni w punkcie $x \in U$,

to przekształcenie $DF(x)$ zachowuje orientację

$\mathbb{R}^n$: przekształcenie bardzo dodatnio zorientowane
na bardzo dodatnio zorientowane.

Stąd o dyfeomorfizmie φ , którego jacobian
w każdym punkcie dziedzin jest dodatni,
mówimy, że zachowuje on orientację.

Gdy jacobian dyfeomorfizmu jest wszędzie
ujemny, to dyfeomorfizm odwraca orientację.

Zadanie: Niech $U \subset \mathbb{R}^n$ będzie otwartym
i spójnym (tzn. U jest obszarem) i niech

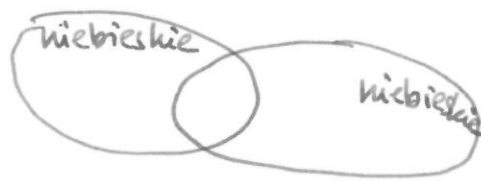
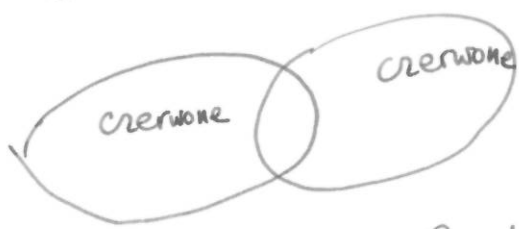
$F: U \longrightarrow V \subset \mathbb{R}^n$ będzie dyfeomorfizmem.

Wówczas F albo zachowuje, albo odwraca
orientację.

Podać przykład dyfeomorfizmu $G: W_1 \rightarrow W_2$,
gdzie $W_1, W_2 \subset \mathbb{R}^n$ to zbiory otwarte, który ani nie zachowuje,
ani nie odwraca orientacji.

Intuicja: Sklejamy M z Tatchek wyciętych z $\mathbb{R}^m$.

Każda Tatcha ma 2 strony: czerwoną (wierzch) i niebieską (spód). Atlas $(\Phi_\alpha)_{\alpha \in A}$ jest ~~dobrze~~ zorientowany, gdy Tatche są posklejane zgodnie z kolorami

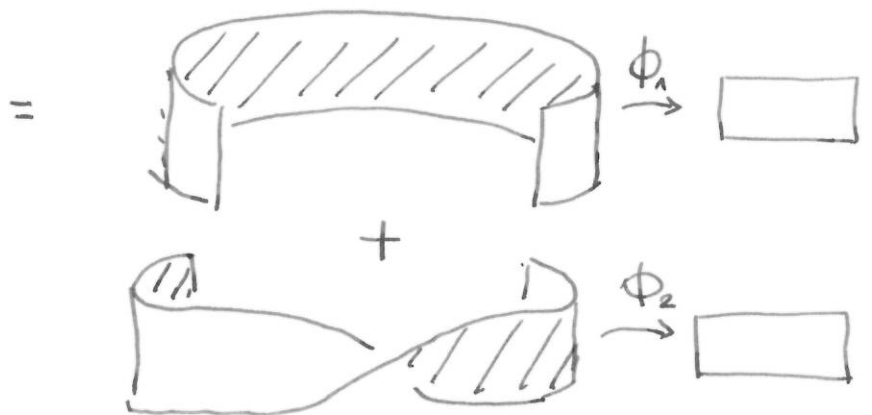

a nie

Rzeczność M jest orientowalna, gdy ma atlas zorientowany.

Przykład: Wstęga Möbiusa

taki atlas nie jest zorientowany.

Okazuje się, że wstęga Möbiusa nie jest orientowalna (jest to treść zadań 7.46 i 7.47 w skrypcie prof. Stroleckiego)

Zachodzi natomiast niebanalne

Twierdzenie: Jeżeli rozmaitość M jest bieżniem obszaru w $\mathbb{R}^n$, to jest ona orientowalna.

Na koniec krótki uwaga terminologiczna:

Rozmaitość jest orientowalna, gdy istnieje na niej atlas zorientowany.

Rozmaitość jest zorientowana, gdy wybiereamy na niej taki atlas. Jeżeli jest spójna i orientowalna, to mamy 2 klasy abstrakcji takich atlasów - mówimy, że dwa atlasy są zorientowane zgodne, gdy ich suma jest dalej atlasem zorientowanym; każda taka klasa abstrakcji

odpowiada wyborowi orientacji rozmaitości. Rozmaitości niespójne i orientowalne mogą mieć więcej klas abstrakcji tej relacji.